

ТМГ. XXXVIII	Бр. 2	Стр. 491-506	Ниш	април - јун	2014.
--------------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 339.137.2:338.124.4 005.52

Прегледни рад

Примљено: 26. 11. 2012.

Ревидирана верзија: 17. 7. 2013.

Одобрено за штампу: 27. 5. 2014.

Иван Стошић

Ивана Домазет

Институт економских наука

Београд

АНАЛИЗА КОНКУРЕНТНОСТИ ПОСЛОВАЊА И ПОТЕНЦИЈАЛИ РАСТА ПРИВРЕДЕ СРБИЈЕ У ПЕРИОДУ СВЕТСКЕ КРИЗЕ

Апстракт

Основни циљ истраживања у овом раду је анализа конкурентности пословања Србије у периоду деловања светске економске кризе. Интенција рада је да се на основу анализе садашње конкурентске позиције Србије и појединих кључних аспеката пословања установе основне слабости, али и потенцијали раста српске привреде у наредном раздобљу. Србија, упркос видних помака у односу на стање из деведесетих година прошлог века, значајно заостаје у процесу унапређења конкурентности пословања. Наиме, резултати истраживања указују да Србија на основу већине индикатора Светске банке и Светског економског форума није повољно позиционирана у погледу конкурентности, што значајно умањује шансе за повећани прилив страног капитала и раст извоза – кључних предуслова за динамизирање привредне активности. Полазећи од спроведених анализа у раду су презентирани предлози креаторима српске економске политике где, односно у којим сегментима привреде, треба тражити потенцијале који би, на прави начин, развили нашу привреду и унапредили њену конкурентност.

Кључне речи: конкурентност, раст и развој, структурне промене, реиндустријализација, пословна клима

ANALYSIS OF BUSINESS COMPETITIVENESS AND THE GROWTH POTENTIAL OF SERBIAN ECONOMY DURING THE GLOBAL CRISIS

Abstract

The aim of this study is to analyze the competitiveness of Serbian economy in the period of the global economic crisis. On the basis of the analysis of the competi-

ivana.domazet@ien.bg.ac.rs

tive position of Serbia and some of the key business aspects, this paper intends to determine the main weaknesses, as well as the growth potential of Serbian economy in the upcoming period. Despite a visible progress from the 1990s, Serbia significantly lags behind in the process of improving its business competitiveness. The research results point out that the majority of the World Bank and the World Economic Forum indicators show that Serbia has an inopportune position in terms of competitiveness, which significantly reduces its chances of an increased foreign capital inflow and export growth – the key prerequisites for strengthening economic activity. Beginning with the analysis conducted, this paper presents proposals to the creators of Serbian economic policy as to where and in what segments of the economy to look for resources that would properly develop our economy and improve its competitiveness.

Key words: competitiveness, growth and development, structural changes, reindustrialization, business climate

УВОД

Почетком 2009. године негативни ефекти светске финансијске кризе су почели да се одражавају на економију и финансије Србије. Након релативно дугог периода раста, током 2009. године привреда је ушла у фазу рецесије. У 2010. години забележен је благи опоравак привреде Србије и неки знаци изласка из рецесије. Међутим, од средине 2011. године готово сви водећи макроекономски показатељи указују на спорији раст привреде Србије. Негативни трендови у кретању привредне активности задржани су и у 2012. години. Наиме, у овом периоду дошло је до пада бруто домаћег производа, индустријске производње, извоза, забележен је пораст инфлације, а кретања на тржишту рада су веома неповољна. Истовремено, проблеми везани за финансирање буџетског дефицита и сервисирање спољног дуга постају све сложенији.

Табела 1. Основни економски показатељи Србије у периоду 2008–2012. године

Table 1. Main economic indicators of Serbia in the 2008-2012 period

	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Друштвени производ</i>					
Друштвени производ – млрд. Еур	32,7	29,0	28,0	31,1	29,9
Друштвени производ – стопе раста у %	3,8	-3,5	1,0	1,6	-1,7
БДП per capita (Еур)	4.445	3.955	3.841	4.336	4.134

	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Запосленост, зараде и инфлација</i>					
Стопа незапослености у %	13,6	16,6	19,2	23,7	22,4
Нето зараде у Еур	402	338	330	372	364
Потрошачке цене, крај периода, стопе раста у %	8,6	6,6	10,3	7,0	12,2
<i>Индикатори међународне размене</i>					
Извоз роба и услуга – млрд. Еур	10,157	8,478	10,070	11,471	11,913
Увоз роба и услуга – млрд. Еур	18,843	13,578	14,838	16,727	17,211
Биланс спољнотрговинске размене – млрд. Еур	-8,686	-4,926	-4,573	-5,155	-5,297
Текући рачун платног биланса – млрд. Еур	-7,054	-1,910	-1,887	-2,870	-3,155
Текући рачун платног биланса у % од БДП	-21,6	-6,6	-6,7	-9,1	-10,5
Спољни дуг у % од БДП	64,6	77,7	84,9	76,7	85,9
Стране директне инвестиције – млрд. Еур	1,82	1,37	0,86	1,83	0,23

Извор: подаци НБС и РЗС.

Прелазак из фазе експанзије у фазу рецесије потенцирао је многе слабости привреде Србије, а пре свега слабу конкурентност. Наиме, Србија није у претходном раздобљу искористила повољну светску конјунктуру и изградила адекватне институционалне и развојне перформансе које би омогућиле да се негативни ефекти светске кризе мање осете. Негативни ефекти светске финансијске и економске кризе су само још више разоткрили дубоке структурне проблеме, али и наметнули нове изазове у погледу превазилажења бројних проблема. Новац од приватизације предузећа, донација, па и кредита је потрошен, а да при томе је мало учињено да се створе услови за одрживи и динамичнији привредни раст (видети детаљније Мићић, 2011). Оног тренутка када су се услови на светском тржишту погоршали, када је заустављен прилив капитала и раст кредитне активности, а домаћа (пре свега лична) потрошња смањена, економија Србије је загазила у кризу. Оваквом стању огроман допринос је дала и држава својим вођењем економске политике и недовољно одлучним напорима на стварање предуслова за раст конкурентности. Истовремено, уместо реструктурирања и развоја реалног сектора, доминантно место у привреди је добио сектор услуга, што није примерено достигнутом нивоу развоја наше привреде.

Имајући све наведено у виду, основни циљ истраживања у овом раду је анализа конкурентности пословања Србије у периоду деловања светске економске кризе. Интенција је да се анализом тренутне конкурентске позиције и одређених аспеката пословања установе кључне слабости и потенцијали раста српске привреде у наредном раздобљу.

Основна хипотеза овога рада је да Србија, упркос видном помаку у односу на стање из деведесетих година прошлог века, значајно заостаје у процесу унапређења конкурентности пословања. Наиме, резултати истраживања указују да Србија, на основу већине индикатора Светске банке и Светског економског форума, није повољно позиционирана у погледу конкурентности, што значајно умањује шансе за повећани прилив страног капитала и раст извоза – кључних предуслова за динамизирање привредне активности.

Поред горе поменуте, једна од полазних хипотеза рада је да улога државе у спровођењу структурних промена у Србији мора да буде много проактивнија него што је то била до сада. Дизајнирање мера економске политике, посебно када је у питању унапређење конкурентности, мора бити креативније, а имплементација усвојених мера одлучнија. При томе, по мишљењу аутора, улога државе треба да буде превасходно усмерена на стварање пропульзивног привредног амбијента, али и фокусирана на шире интервенције у привреди, првенствено оријентисане на покретање „нове“ производње и отварање нових радних места.

Сходно основним хипотезама и циљевима конципирани смо структуру овога рада. Након увода, у другом делу презентирана је концепција анализе, преглед литературе и методологија која је коришћена у овом раду. Трећи део рада је посвећен анализи конкурентности заснованој на глобалном индексу конкурентности (*Global Competitiveness Index – GCI*). Четврти део рада обухватио је резултате истраживања Светске банке (*Doing Business 2013*) у погледу лакоће обављања посла. У петом делу рада анализирани су потенцијали унапређења конкурентности Србије, а на крају рада су презентирани закључци.

КОНЦЕПЦИЈА АНАЛИЗЕ, ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ И МЕТОДОЛОГИЈА

Конкурентност је један од најчешће анализираних економских феномена, а проблематика конкурентности била је предмет различитих теоријских разматрања и бројних емпиријских истраживања, која су уз коришћење различитих приступа и методологија покушавала да сагледају многе аспекте конкурентности.

Концепт конкурентности доживео је током времена значајне промене. Развој појма почиње с класичним економистима Смитом и Рикардом (Smith, 1776; Ricardo, 1817), који су као основне одреднице компаративних предности идентификовали расположивост фактора производње попут земље, капитала, природних извора и рада. Вебер (Weber, 1905) разлике у економским резултатима појединих земаља објашњава одређеним социоекономским факторима, као што су састав вредности и религије. Шумпетер (Schumpeter, 1942) посебно наглашава улогу предузетништва, иновација и технологије, док Дракер (Drucker, 1969) развија концепт менаџмента као кључног фактора конкурентности. Солоу (Solow, 1957) истиче улогу образовања и технолошких иновација за дугорочан привредни раст. Бројни радови врло великог броја страних економиста убедљиво су показали да успешан привредни развој и раст конкурентности привреда најразвијенијих земаља све мање зависи од физичког капитала и радне снаге, а све више од технологије и знања уопште, односно од тзв. хуманог (људског) капитала.

Значајан број радова из области микроекономије посвећен је анализи конкурентности на нивоу предузећа (нпр. Porter, 2005; Thompson and Strickland, 2011). На макронивоу методологија мерења конкурентности се углавном базира на анализи одређених показатеља везаних за тржишну позицију анализираних предузећа. Најчешће коришћени показатељи конкурентности се односе на тржишно учешће предузећа у одређеном периоду, као и на промену тржишног удела. Такође, као показатељи конкурентности користе се различити финансијски ратио индикатори везани за профитабилност, затим за оцену квалитета производа, тржишног имиџа, те технолошких и маркетиншких способности, производне могућности, финансијску снагу, релативне трошкове производње, кадровски потенцијал, итд. (видети детаљније Домазет, Стошић, Зубовић, 2011, стр. 79–88).

На макронивоу национална конкурентност или конкурентност земаља дефинише се као способност земље да оствари привредни раст бржи од осталих земаља и да повећа благостање тако да се њена привредна структура ефикасније мења и прилагођава условима међународне размене (Bienkowski, 2006). Међународни институт за развој менаџмента (*International Institute for Management Development*) у свом годишњем извештају из 1996. године дефинисао је међународну конкурентност као „способност националне привреде да произведе новостворену вредност и да повећа националну добробит“.

У тражењу одговора који су то фактори који утичу на ниво конкурентности појединих земаља, Траболд (Trabold, 1995) анализира четири значајна аспекта конкурентности: могућност продаје на глобалном тржишту (извоз), могућност привлачења инвестиција (ло-

кација), могућност прилагођавања привреде и могућност стварања и повећања расположивог дохотка.

Портер (Porter, 1990, 1998) је, разматрајући проблематику конкурентности појединих земаља („Портеров дијамант конкурентности”), указао на четири основне компоненте које најзначајније утичу на ниво конкурентности: квалитет факторских услова, контекст у коме се реализује стратегија фирми и ривалитет, квалитет услова тражње и постојања повезаних и подржавајућих активности (уз присуство развијених кластера). Професор Портер са сарадницима је 2008. направио корак даље у развоју синтетичког индекса конкурентности унапређењем методологије и самог упитника (*Executive Opinion Survey*) на основу кога се врши оцењивање и рангирање земаља. Тако је настао нови глобални индекс конкурентности (*New Global Competitiveness Index – NGCI*). NGCI се концентрише на детерминанте нивоа продуктивности који привреда може одржати, а ниво продуктивности је крајњи носилац националног просперитета (Porter, Delgado, Ketels and Stern, 2008).

Проблематика конкурентности и конкурентност у условима кризе била је предмет анализе бројних домаћих аутора. Ковачевић М. (2011), Савић Н. (2010), Вујовић Д. (2010), Голубовић Н. (2009), Митровић Б. и Стефановић З. (2007) указују да фактори који утичу на конкурентност могу бити посматрани као макроекономски (држава и њене мере у стимулсању конкурентности) и микроекономски (сама конкурентност предузећа која је делимично и резултат наведених државних мера). При томе, ниска конкурентност привреде Србије у значајној мери је изазвана закаснелом транзицијом, дугогодишњом изолацијом од светског тржишта, дуготрајним дезинвестирањем и технолошким заостајањем за развијеним привредама. Голубовић Н. (2009) истиче да се криза из развијених тржишних привреда преноси у земље Централне и Источне Европе, пре свега, кроз два канала. Први канал је смањени прилив капитала у земље Централне и Источне Европе, што смањује расположивост кредита и поскупљује задуживање. Други канал представља смањење извоза, јер успоравање светског раста утиче и на смањење извоза земаља Централне и Источне Европе, а то значи и на смањење прихода од извоза. Ефекте светске финансијске кризе већ увелико осећају и грађани Србије, највише кроз реални пад животног стандарда и велику незапосленост.

У овом раду је извршена анализа конкурентности пословања привреде Србије и то пре свега у периоду деловања светске економске кризе. Анализа је базирана на резултатима истраживања Светског економског форума (Индекс међународне конкурентности) и Светске банке (*Doing Business*), те на „*multi-country*“ компарацијама са другим земљама Западног Балкана. Реч је о истраживању комплексне проблематике, која је у условима негативних ефеката глобалне

економске кризе постала још сложенија и захтева додатне напоре у погледу анализе садашњег стања и тражења одговора на нове изазове.

АНАЛИЗА КОНКУРЕНТНОСТИ

Конкурентност Србије, према извештају Светског економском форуму за 2011–2012. годину није задовољавајућа. Наиме, Србија заузима 95. позицију од укупно 142 обухваћене земље и налази се на зачељу групе од 28 земаља, које кроз повећање ефикасности теже да остваре економски раст и побољшају своју укупну конкурентску позицију. Истина, у 2011. години Србија је побољшала свој ранг за једну позицију, али је и даље једна од најнеконкурентнијих земаља на европском континенту. Од земаља региона Западног Балкана, само Босна и Херцеговина има мању вредност Глобалног индекса националне конкурентности (GCI). Неке до скоро слабије рангиране земље (на пример Македонија и Албанија) су на листи претекле Србију, а Босна и Херцеговина је значајно смањила јаз, претећи да је можда и претигне.

Табела 2. Глобални индекс националне конкурентности за Србију и друге земље Западног Балкана, 2008–2012. године

Table 2. Global index of national competitiveness for Serbia and other Western Balkan countries in the 2008-2012 period

GCI	2008–09		2009–10		2010–11		2011–12	
	Ранг	ТЗ	Ранг	ТЗ	Скор	ТЗ	Ранг	ТЗ
		Скор		Скор		Скор		Скор
Албанија	108	3,5	96	3,7	88	3,9	78	4,1
Босна и Херцеговина	107	3,6	109	3,5	102	3,7	100	3,8
Црна Гора	65	4,1	62	4,2	49	4,4	60	4,3
Хрватска	61	4,2	72	4,0	77	4,0	76	4,1
Македонија	89	3,9	84	4,0	79	4,0	79	4,1
Србија	85	3,9	93	3,8	96	3,8	95	3,9

Извор: Годишњи извештај, World Economic Forum, 2011–12.

Према Светском економском форуму, основна уска грла за унапређење конкурентности Србије представљају институционални фактори, ефикасност тржишта добара, сложеност услова пословања и инфраструктура.

Табела 3. Глобални индекс националне конкурентности Србије по кључним индикаторима

Table 3. Global index of national competitiveness for Serbia by key indicators

Стуб	Групе фактора	2009–10		2010–11		2011–12	
		Ранг	Скор	Ранг	Скор	Ранг	Скор
1.	Институције	108	3,4	120	3,2	121	3,2
2.	Инфраструктура	102	2,7	93	3,4	84	3,7
3.	Макроекономска стабилност	86	4,7	109	4,0	91	4,5
4.	Здравство и основно образовање	46	5,8	50	5,95	52	5,8
5.	Више образовање и обука	70	3,9	74	4,0	81	4,0
6.	Ефикасност тржишта добара	115	3,7	125	3,6	132	3,5
7.	Ефикасност тржишта рада	66	4,4	102	4,1	112	3,9
8.	Развој финансијског тржишта	89	3,9	94	3,8	96	3,7
9.	Познавање и коришћење технологија	61	3,5	80	3,4	71	3,6
10.	Величина тржишта	65	3,6	72	3,6	70	3,6
11.	Сложеност пословања	100	3,5	125	3,1	130	3,1
12.	Иновације	70	3,1	88	2,9	97	2,9
	Укупно	93	3,8	96	3,8	95	3,9

Извор: Годишњи извештај, *World Economic Forum*, 2011-12.

Суштина недостатака је да институционални оквир у Србији још увек није довољно добар за инвестиције, а то произилази из неефикасне државне регулације, постојања корупције, проблема у обезбеђењу финансирања, те слабе ефикасности судства и неадекватног правног система, као и неадекватне примене антимонополског законодавства и недовољно развијене инфраструктуре.

Презентиран индикатори конкурентности не указују на напредак и способност економије Србије да унапреди своју конкурентност и еволуира у напреднију фазу развоја. Наиме, према рангу укупно 105 показатеља распоређених у 12 стубова, утврђене су конкурентске предности (ранг од 0 до 50) само код 13 показатеља (или 12% од укупног броја), док су слабости (ранг преко 50) утврђене код преостала 92 показатеља (88% од укупног броја показатеља). Србија је најслабије рангирана у погледу: заштите мањинских акционара, степена доминације на тржишту, одлива „мозгова“, ефикасности у решавању судских спорова, ефикасности антимонополске политике,

сарадње послодаваца и радника, природне компаративне предности, примене технологија у фирмама, ефикасности корпоративног управљања, квалитета лучке и аеродромске инфраструктуре, обука радника, улагања компанија у истраживање и развој, ефикасности улагања Владе, те етике пословања компанија. Наиме, у погледу свих наведених индикатора, Србија је рангирана изнад 130. места међу 142 земље света. Са друге стране, Србија је повољно рангирана када су у питању следећи фактори: индекс заштите својинских права, број линија фиксне телефоније, број мобилних телефона, коришћење широкопојасног интернета, низ здравствених индикатора, те трошкови отпуштања.

Табела 4. Најбољи и најлошији фактори конкурентности привреде Србије

Table 4. The best and worst competitiveness factors of Serbian economy

Најлошије		Најбоље*	
Фактор	Ранг	Фактор	Ранг
Заштита мањинских акционара	140	Индекс заштите права	20
Степен доминације на тржишту	139	Број линија фиксне телефоније	26
Одлив „мозгова“	139	Број мобилних телефона	29
Ефикасност у решавању судских спорова	137	Коришћење широкопојасног интернета	34
Ефикасност антимонополске политике	137	Здравство – број оболелих од туберкулозе	34
Сарадња послодаваца и радника	136	Здравство – стопа смртности новорођених	40
Природне компаративне предности	136	Трошкови отпуштања	50
Примена технологија у фирмама	136		
Ефикасност корпоративног управљања	136		
Терет државних регулација	134		
Квалитет лучке инфраструктуре	133		
Квалитет аеродромске инфраструктуре	132		
Обука радника	132		
Квалитет путева	131		
Улагања компанија у И&Р	130		
Етика пословања компанија	130		
Ефикасност улагања Владе	130		

Извор: Годишњи извештај, World Economic Forum, 2011–12. Нису укључени фактори који су на високом нивоу у многим земљама као што је присуство ХИВ и сл.*

Оно што посебно забрињава је чињеница да је посматрано по групама фактора конкурентности, у периоду 2008–2011. године, конкурентност погоршана или није унапређена код већине фактора, осим инфраструктуре и познавања и коришћења технологија. Од 2008. године у Србији је највише погоршана ефикасност тржишта рада и тржишта добара, институције и услови пословања. Посебно висок пад је забележен код ефикасности тржишта рада (пад са 66. на 112. Позицију), те сложености услова пословања (пад са 100. на 130. позицију).

АНАЛИЗА УСЛОВА ПОСЛОВАЊА

Постојећи привредни и тржишни амбијент у Србији је неповољан и недовољно конкурентан у односу на друге земље у региону. Наиме, истраживања Светске банке, презентована у Извештају *“Doing Business 2013”* у коме су анализирани услови пословања на основу 10 параметара у погледу лакоће обављања пословања (почевши од отпочињања пословања, обезбеђивања дозвола за градњу, запошљавања, могућности кредитирања пословања, преко заштите инвеститора, уговора, па до затварања предузећа) указују да је пословни амбијент у Србији рангиран доста неповољно – налази се на 86. месту глобалне листе од 185 земаља.

Постојећи ранг Србије у погледу услова пословања условљен је бројним факторима, међу којима су и следећи:

- За оснивање предузећа у Републици Србији је потребно 6 различитих процедура и у просеку 12 дана.
- Код аплицирања за добијање различитих врста дозвола за градњу, прикључка за струју, телефон, одобрења од инспекција или других органа да би покренули пословање, предузећа се сусрећу са 18 процедура, за чије испуњавање утроше у просеку 269 дана. У том погледу Србија значајно заостаје за просеком који важи за земље Централне и Источне Европе држећи неславно 179. место међу 185 земаља у свету.
- Регистравање власништва захтева 6 процедура и траје у просеку 11 дана. Захваљујући реформама у 2011. години, време за регистравање је скраћено, чиме је Србија побољшала свој ранг и заузима 41. место у свету.
- Када је у питању добијање кредита, Србија има веома солидан положај и у погледу овога показатеља заузима 40. место.
- У погледу заштите инвеститора Србија заузима 82. место и у том погледу никакве реформе нису уочене током последњих година.
- Република Србија спада у групу земаља са сложеним системом плаћања пореза и такси – број годишњих плаћања је 66 пута, односно за припрему, обрачун и плаћање пореза и дру-

гих обавезних давања предузећа потроше чак 279 сати, а укупан систем није довољно транспарентан. Никакве битније промене нису регистроване у том погледу за последњих пет година, а у овом погледу Србија се налази на незавидном 149. месту.

- У погледу либерализације спољне трговине Србија заузима 94. место, с тим да од 2007. године никакве значајније реформе нису регистроване у овој области.
- Ефикасност правног система није на задовољавајућем нивоу. Да би се у Републици Србији наплатила спорна потраживања по основу комерцијалних уговора, потребно је у просеку 635 дана и 36 процедура, а трошкови наплате потраживања од несолвентних предузећа су врло високи (у просеку око 31,3%), а у погледу овог индикатора Србија је рангирана на 103. месту у свету.
- Процеси ликвидације – гашења предузећа трају предуго и превише коштају. Ипак на овом плану се уочавају одређене промене, које су утицале на побољшања ранга Србије и она сада заузима 103. позицију.

Упркос значајног напретка оствареног после 2000. године Србија заостаје за многим земљама у региону Западног Балкана. Наиме, аналитичари Светске банке, у Извештају *“Doing Business 2013”*, су све остале земље Западног Балкана (сем Босне и Херцеговине) боље позиционирали од Србије – БЈР Македонија (23), Словенија (35), Црна Гора (51) Хрватска (84), Албанија (85), док се Босна и Херцеговина налази на 126. позицији. Ипак Србија је према извештају *“Doing Business 2013”* унапредила своју позицију за 9 места (у извештају *“Doing Business 2012”* налазила се на 95. позицији). Протекле године Србија је направила помак пре свега у три области (решавање питања несолвентности, спровођење уговора и оснивање предузећа) и захваљујући томе спада у десет економија које су спровеле највећи број реформи у претходној години. Овај позитиван корак охрабрује да Србија настави у правцу реформе економске политике, која ће бити заснована на реалним потенцијалима раста конкурентности, а не само на лепим жељама креатора исте. С тим у вези, у следећем делу рада даћемо предлоге креаторима српске економске политике где, односно у којим сегментима привреде, тражити потенцијале који би, на прави начин, развили нашу привреду и унапредили њену конкурентност.

ПОТЕНЦИЈАЛИ УНАПРЕЂЕЊА КОНКУРЕНТНОСТИ СРБИЈЕ

Тржишно пропулзивни пословни амбијент је кључни предуслов за унапређење конкурентности привреде. Да би се такав посло-

вни амбијент обезбедио, неопходан је наставак и интензивирање економских реформи и спровођење крупних структурних промена у процесу приближавања Европској унији. Креирање међународно конкурентног пословног амбијента, а самим тим и динамизирање привредне активности и повећање извоза Србије зависи од низа предуслова које треба испунити, а најзначајнији од њих су:

- развој институција и пословне инфраструктуре хармонизоване са ЕУ;
- спровођење проактивне економске политике која ће обезбедити предвидљиве и међународно конкурентне макроекономске услове пословања;
- прилагођавање нивоа јавне потрошње реалним могућностима привреде;
- реструктурирање привреде Србије усмерене на знатно интензивнији, него до сада, раст индустрије и агрокомплекса;
- развој и јачање малих и средњих предузећа и предузетништва;
- стимулисање привлачења страних директних инвестиција по транспарентним условима;
- успостављање економије знања и иновативности као доминантног критеријума потенцијалног тржишног успеха;
- развој конкуренције, интелектуалног капитала и других нематеријалних фактора;
- ефикасност и флексибилност тржишта рада и веће улагање у образовање;
- развој лидерства, менаџмента и кластерског приступа иностраним тржиштима;
- побољшање ефикасности антимонополске политике.

Ни привредници не могу стајати по страни већ је важно да и сами буду проактивни у процесу повећања нивоа конкурентности својих предузећа. Повезивање предузећа у извозне кластере се показало успешном стратегијом за повећање конкурентности, како у међународној пракси, тако и у појединим примерима кластера у српској привреди (на пример Војвођански ИКТ и аутомобилски кластер Србије). Кластерско повезивање обезбеђује читав низ предности почевши од сигурног извора снабдевања, боље стратешког позиционирања, квалитетнијих производа, до обезбеђивања више средстава за наступање на страним тржиштима и др. Међутим, паралелно са процесом кластеризације неопходно је увођење међународних стандарда квалитета, јер у великом броју делатности попут грађевинарства, прехранбене индустрије и других није могућ наступ на страним тржиштима без освајања ових стандарда, без обзира колико јак кластер био у питању. Уз то нема правог лидерског и менаџерског приступа у сектору малих и средњих предузећа. Наиме, резултати истраживања рађених у сектору малих и средњих предузећа средином 2012. го-

дине, показују да око 70% директора и власника предузећа из овог сектора мисли да држава треба финансијски да подржава њихово половање (Ерић и сар. 2012, 42). Овај резултат довољно говори о непостојању тржишне, лидерске и менаџерске оријентације у сектору малих и средњих предузећа, о недовољном степену професионалног управљања и преферирању државног интервенционализма у сектору који би требало да буде синоним независног и самосталног успеха без интервенција државе.

Реиндустријализација је неопходна, јер српску индустрију данас карактерише низак ниво пословне активности (око 39% од оствареног нивоа у 1990. години), застарела технологија, незадовољавајући ниво квалитета производа, висока увозна зависност, низак ниво маркетинг менаџмента и управљања производњом, недовољна улагања у нове инвестиције и недостатак развојних пројеката, недостатак директних страних инвестиција. У том смислу неопходно је рефокусирање на области високе технологије у односу на до сада доминантне нискотехнолошке индустријске гране, што подразумева висок ниво приоритета и специјализације извоза, што би значило овладавање производњом и пласманом неколико основних производа, мањих група производа или само неких грана. Треба подржати производе који на најефикаснији и најпродуктивнији начин користе расположиве факторе, али и оне који одговарају структури увозне тражње спољнотрговинских партнера Србије. Такве акције захтевају ревитализацију неких постојећих, али и реиндустријализацију, односно изградњу нових предузећа (Институт економских наука, 2012).

Пољопривреда Србије поседује компаративне предности на којима би требало у значајној мери заснивати привредни раст и развој земље. Компаративне предности домаће пољопривреде и агрокомплекса се огледају у расположивим природним ресурсима, јефтиној и довољно квалификованој радној снази и повољној географској позиционираности (близина ЕУ и Коридор 10). Нажалост, аграрни сектор Србије данас прате бројна ограничења и проблеми, који неповољно утичу на конкуретност и ефикасност пословања. Та ограничења се огледају, између осталог, у уситњености пољопривредних газдинстава, осцилацијама у тражњи, недовољном и неадекватном коришћењу вода, недовољној употреби ђубрива и примени агротехничких мера и агрохемије, али и неефикасности мера аграрне политике. Уз то, непостојање дугорочне извозне политике, тежак положај примарних пољопривредних произвођача, недостатак обртних средстава, низак ниво подстицаја извоза, велики број ситних извозника, непознавање прописа и велика осцилација у квалитету производа су основне препреке развоју аграра као једног од најзначајних генератора привредног раста.

ЗАКЉУЧАК

Светска економска криза и рецесија су врло прецизно показали све слабости привреде Србије, која се налази на европском зачелју. Конкурентност Србије према извештају Светског економског форума за 2011/2012. годину није задовољавајућа. Наиме, Србија заузима 95. позицију од укупно 142 обухваћене земље. При томе, основна уска грла за унапређење конкурентности Србије представљају институционални фактори, ефикасност тржишта добара, сложеност услова пословања и инфраструктура. Суштина недостатака је да институционални оквир у Србији још увек није довољно добар за инвестиције, а то произилази из неефикасне државне регулације, постојања корупције, проблема у обезбеђењу финансирања, те слабе ефикасности судства и неадекватног правног система, као и неадекватне примене антимонополског законодавства и недовољно развијене инфраструктуре.

Светска финансијска и економска криза је значајно отежала услове пословања у Србији и утицала да фокус економске политике буде усмерен ка санирању актуелних проблема. Али то не може бити изговор за спорост у спровођењу структурних промена. Наиме, за разлику од Србије, друге земље из региона Западног Балкана су ипак успеле да у претходном периоду, у коме су се испојили негативни ефекти светске финансијске кризе, спроведу значајне транзиционе реформе, побољшају услове пословања и унапреде конкурентност својих привреда. На то упућују резултати истраживања међународних институција. Стога се криза никако не може узети као оправдање и изговор за успоравање реформи и недовољно активан приступ структурним променама привреде Србије у циљу унапређења конкурентности пословања.

Потенцијале раста и конкурентности српске привреде треба, пре свега, тражити у: развоју институција и пословне инфраструктуре хармонизоване са ЕУ, спровођењу проактивне економске политике која ће обезбедити предвидљиве и међународно конкурентне макроекономске услове пословања, затим прилагођавању нивоа јавне потрошње реалним могућностима привреде, реструктурирању привреде Србије усмерене на знатно интензивнији него до сада раст индустрије и агрокомплекса и развоју и јачању малих и средњих предузећа и предузетништва.

ЛИТЕРАТУРА

- Bienkowski, W. (2006). *How much are studies of competitiveness worth? Some critical theoretical reflections on the issue*. The Second Economic Forum on „New Europe“. Lancut.
- Домазет, И., Стошић, И., & Зубовић, Ј. (2011). Strategic Management Concept and Market Restructuring as a Response to New Challenges of the World Financial Crisis. *Management* 61, 79–88.

- Drucker, P. (1969). *The Age of Discontinuity*. New York: Transaction Publishing.
- Ерић, Д., Бераха Ђ., Ђурићин С., Кеџман Н. и Јакшић Б. (2012). *Финансирање малих и средњих предузећа у Србији*. Београд: Институт економских наука и Привредна комора Србије.
- Фабрис, Н. (2010). Towards a new frame of fiscal and monetary politics. У Ханић Х. (Ур.) Зборник радова: *Economic Growth and Development of Serbia New Model (184–198)*. Београд: Београдска банкарска академија и Институт економских наука.
- Голубовић, Н. (2009). Анатомија глобалне финансијске кризе и импликације за земље централне и источне Европе. *ТЕМЕ*, 33 (2), 471–91.
- Институт економских наука. *МАП 1–2, 90–93*. (2012).
- International Institute for Management Development. *IMD World Competitiveness Yearbook*. Lausanne. Switzerland. (1996).
- Ковачевић, М. (2010). Димензије и узроци пада конкурентности привреде Србије. У Ханић Х. (Ур.) Зборник радова: *Economic Growth and Development of Serbia New Model (37–49)*. Београд: Београдска банкарска академија и Институт економских наука.
- Krugman, P. (1996). Making Sense of the Competitiveness Debate. *Oxford Review of Economic Policy* 12(3), 17–25.
- Министарство економије и регионалног развоја. *Стратегија и политика развоја индустрије Републике Србије 2011–2020*. (2011).
- Мишић, В. (2011). Узроци и начин решавања економске кризе у Србији. *Школа бизниса*, 3, 1–14.
- Митровић, Б. & Стефановић, З. (2007). Институционалне претпоставке повећања конкурентности привреде Србије. *ТЕМЕ*, 31 (2), 263–72.
- Porter, M. (1998). *Competitive advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Free Press.
- Porter, M., Delgado, M., Ketels, C., & Stern, S. (2008). Moving to a New Global Competitiveness Index. In Porter M. and C. Schwab (Ed.): *World Economic Forum. The Global Competitiveness Report 2008-2009 (43–63)*. Geneve.
- Reiljan, J., Hinrikus, M., & Ivanov, A. (2000). *Key Issues in Defining and Analysing the Competitiveness of a Country*. University of Tartu. Tartu: Faculty of Economics and Business Administration.
- Ricardo, D. (1817). *On the Principles of Political Economy and Taxation*. London: John Murray.
- Solow, R. (1957). *Technical Change and the Aggregate Production Function*. Boston: The MIT Press.
- Савић, Н. (2010). Нови индекс конкурентности и ранг Србије. У Савић (Ур.) Тематски зборник *Куда иде конкурентност Србије?* (11–29). Београд: Факултет за економију, финансије и администрацију.
- Smith, A. (1776). *Богатство народа*. Београд: Издање Култура. (1970).
- Schumpeter, J. (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: The Routledge Books.
- Thompson, A. & Strickland A.J. (2011). *Strategic Management: Concepts and Cases* 11th Edition. London: McGraw and Hill Book Co.
- Trabold, H. (1995). Die internationale Wettbewerbsfähigkeit einer Volkswirtschaft. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung. *Vierteljahrshfte zur Wirtschaftsforschung*, 2, 169-83.
- Вујовић, Д. (2010). *Глобална финансијска криза: поруке и поуке за касне транзиционе привреде*. Београд: ФЕФА – Факултет за економију, финансије и администрацију.

- Weber, M. (1905). *Ethic of Protestantism and the Spirit of Capitalism*. London & Boston: Unwin Hyman.
- World Bank. *Doing Business, 2012–2013*. <http://www.worldbank.org>
- World Economic Forum. (2011–2012)*. <http://www.weforum.org>

Ivan Stošić, Ivana Domazet, Institute of Economic Sciences, Belgrade

ANALYSIS OF BUSINESS COMPETITIVENESS AND THE GROWTH POTENTIAL OF SERBIAN ECONOMY DURING THE GLOBAL CRISIS

Summary

The aim of this study was to analyze the competitiveness of Serbia in the period of the global economic crisis. On the basis of the analysis of the competitive position of Serbia and some of the key business aspects, this paper intended to determine the main weaknesses as well as the growth potential of Serbian economy in the upcoming period. Analyses by the World Bank and the World Economic Forum indicate that Serbia is not well positioned in terms of competitiveness, both globally and in the Western Balkans. According to the World Economic Forum report for 2011-2012, Serbia is ranked 95th out of 142 countries covered. Among the countries of the Western Balkans, only Bosnia and Herzegovina is worse positioned and has a lower value of the global index of national competitiveness. Unlike Serbia, the other countries of the Western Balkans managed, during the period in which the negative effects of the global financial crisis have been manifested, to make important transition reforms, improve business conditions, and enhance the competitiveness of their economies. This is corroborated by the results from the World Bank, presented in the report "Doing Business 2013", which analyzed the business conditions based on ten parameters. According to this survey, the existing economic and market climate in Serbia is not too favorable and sufficiently competitive – Serbia is ranked low, 86th, on the global list of 185 countries. The current global financial and economic crisis has considerably worsened the business conditions in Serbia and influenced the focus of economic policy to be directed towards fixing current issues (primarily the budget deficit). However, this cannot be an excuse for the slowness of reforms and insufficiently active approach to structural changes in the economy in order to improve the competitiveness of business. The market propulsion business environment is a key prerequisite for improving the competitiveness of the economy, and that includes, above all: development of institutions and business infrastructure harmonized with the EU; implementation of proactive economic policies that will provide internationally competitive and predictable macroeconomic business conditions; economic restructuring aimed at much more intensive industrial and agricultural growth; development and strengthening of small and medium-sized enterprises; establishment of a knowledge economy and innovation; improvement of the efficiency and flexibility of the labor market; and increased investment in science and education.